

10. Рекомендації та резолюції Комітету Міністрів Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/Rres&recomm.html>.
11. Окреме провадження в цивільному процесі України : навч. посіб. / під ред. Р. М. Мінченко. – О. : Фенікс, 2010. – 224 с.
12. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

Научная статья посвящена представительству и защите прав, свобод и интересов лиц, в отношении которых рассматривается дело о предоставлении психиатрической помощи в принудительном порядке. На основании проведенного исследования сделаны выводы о существовании несоответствия норм материального и процессуального права, существовании пробелов и возможные пути их преодоления путем усовершенствования действующего законодательства Украины.

The article is devoted to representation and protection of the rights, freedoms and interests of persons in respect of which the investigation is to provide mental health care under compulsion. Based on the research conclusions about the existence of inconsistencies of norms of substantive and procedural law and possible ways to overcome them by improving the current legislation of Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2014

УДК 343.95

Леоненко Т. Є., Класичний приватний університет

РЕЛІГІЙНИЙ ФАНАТИЗМ В СВІТОВИХ РЕЛІГІЯХ ТА ЙОГО СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У статті розкриваються проблеми існування релігійного фанатизму в Україні та світі та його суспільна небезпека в кримінальному праві.

Вступ. На сучасному етапі динамічних процесів економічного, правового та соціального характеру, в державі зростає кількість злочинів, вчинених на релігійному ґрунті. Проблеми релігійного фанатизму, як одного з проявів даного виду злочинів є проблемою науки кримінального права, кримінології, психології, соціології, релігієзнавства тощо.

Визначення суспільно-небезпечної поведінки світовими релігіями (християнство, іслам, буддизм, конфуціанство, іудаїзм) полягає у роз-

гляді відношення християнського віросповідання, філософії релігії до злочинності як співіснування Бога і зла, де існує декілька точок зору, а саме, що зло – це доказ неможливості буття Божого, і, безпосередньо, твердження християнської науки, що зло – це ілюзія, уявність або ж кара, справедливо наслана Богом.

Релігія невід’ємно пов’язана з мораллю. У житті людини моральні цінності відіграють дуже важливу роль. Це пояснюється тим, що повноцінний моральний вибір, твердість моральних позицій особистості, здатність «вийти» за межі безпосередньої необхідності передбачають наявність загальної основи для самоствердження людини як творчої особистості. Такою основою виступають цінності, що виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини.

Цінності набувають соціального сенсу, реалізуються і справляють вплив на свідомість і поведінку особистості лише в тому разі, якщо вони глибоко усвідомлюються і сприймаються особистістю як ціннісні орієнтації в світі людських потреб і, передусім, моральних.

Релігія може виступати не лише як позитивне явище. В деяких випадках в конкретних життєвих ситуаціях в яких опиняються люди і які впливають на їх свідомість, почуття, волю, особа приймає рішення про вчинення злочину. На таке рішення може вплинути конкретна криміногенна ситуація, яка впливає на свідомість особи та її рішення про вчинення злочину (проблемні ситуації, конфліктні ситуації та ін.). Це може бути пов’язано, наприклад, з тим, що особа може сприймати релігію як пріоритетну цінність над іншими. Але вчинення злочину можливе лише у випадку сприйняття особистістю своєї природи як божественної з викривленим уявленням про поняття «духовного» та з неправильної оцінкою цінностей. Якщо в уявленні особи релігія претендує на абсолютну істину вона стає або високоморальною особистістю або злочинцем. В даному випадку, необхідно проаналізувати таке поняття, як релігійний фанатизм

2. Постановка завдання

Метою статті є розкриття поняття та сутності релігійного фанатизму, мотивації особи при прийнятті рішення про вчинення злочину на релігійному ґрунті, визначення суспільної небезпеки релігійного фанатизму в кримінальному праві України.

3. Результати

Релігійний фанатизм – пристрасний вираз нетерплячості сповідання певних вірувань, які за своєю суттю мають суб’єктивний характер, відрізняються щирим переконанням в абсолютній істинності принципів тієї чи іншої релігії, стійкою вірністю та здатністю пожертвувати власним життям та життям інших заради вірувань. Релігійно-фанатичні

прояви можуть мати місце в будь якій релігії або конфесії. Релігійний фанатизм кожного окремого віруючого формується під впливом різних факторів та проходить ряд етапів, причому на кожному з них зовнішні прояви мають свою специфіку. Зовнішні умови, як правило не народжують самих мотивів фанатичної поведінки віруючого. Для цього вони повинні пройти через його свідомість, віру, психіку.

Релігійна віра – це впевненість в реальному існуванні надприродних істот, особливих якостей у окремих предметів. На практиці це віра в святих, пророків, вчителів, священнослужбовців, в можливість спілкування з духами, істинність догматів і релігійних текстів. В богословському розумінні релігійна віра виступає як вище виявлення людської свідомості, найвища цінність.

Свідомість – це вища форма відображення дійсності, котра властива лише людям і пов'язана з їх психікою, абстрактним мисленням, світоглядом, самосвідомістю, самоконтролем своєї поведінки і діяльності та передбачування результатів останньої.

Психіка – функція мозку, що полягає у відбитку об'єктивної дійсності в ідеальних образах, на основі яких регулюється життєдіяльність організму.

Релігійний фанатизм не народжується під час того, як індивід приймає рішення діяти певним чином, захищаючи свої вірування протиправними та антисуспільними засобами, він народжується в період розвитку особи віруючого, формування його потреб, мотивацій, стереотипів мислення та поведінки, пам'яті, знань і уявлень. Таким чином, релігійний фанатизм явище соціально-психологічне. Фанатизм завжди поділяє світ і людство на дві частини, на два ворожих табори. Фанатизм не дозволяє існувати різноманітним ідеям та світоглядам, для нього не існує багатоманітного світу. Все, що відрізняється від мислення фанатика, – вороже. Ворожі сили уніфікуються, стають єдиним ворогом – це страшне спрощення полегшує боротьбу для фанатика. В таких випадках, неможливий простий соціально-правовий вплив на таких осіб, повинна бути розроблена спеціальна програма, яка буде впливати на свідомість осіб схильних до релігійного фанатизму. Психологія фанатика-одинака відрізняється від психології фанатика – члена тоталітарної секти. Це пов'язано з тим, що таке середовище стає криміногенним фактором, коли окремі особи або групи осіб на ґрунті релігійності утворюють власну антисоціальну та кримінальну релігійну культуру. Суспільно-небезпечними наслідками таких перетворень є виникнення релігійної злочинності, тобто злочинів, що вчиняються в процесі або у зв'язку з віросповіданням. У цьому випадку, релігійна злочинність – це загально-соціальне, суспільно-небезпечне

явище, підставою якого є протиріччя громадського буття з релігією та духовною свідомістю, що проявляється в сукупності однорідних злочинів, що вчиняються в цій сфері. В даному випадку, увага повинна приділятися такому явищу як кримінальна субкультура, де мається на увазі особлива сфера культури, цілісне суверенне утворення всередині пануючої культури, яке відрізняється власним цілісним ладом, звичаями, нормами. Представники, або так звані носії субкультури зацікавлені в тому, щоб зберегти власні закони, за якими вони живуть і протиставити їх на протигагу пануючій культурі, яку вони сприймають як «чужу». Хоча в даний час збереження виключно власних законів, протиставлення їх загальній культурі не прослідковується. В сучасному світі прикладом такої субкультури можна вважати релігійні секти. Ці культові об'єднання нерідко називаються авторитарними, на чолі сект звичайно стоять харизматичні лідери, які уявляють себе пророками або навіть божествами. В багатьох сектах панують одномудність, найстрогіша дисципліна, дух вільного суспільства тут часто втрачений. Проте, не дивлячись на жорсткі заходи, які застосовуються до adeptів «нових релігій», багаторічна робота з культовими об'єднаннями не дала відчутних результатів. Навпаки, вона нерідко викликає ефект бумеранга: прихильники ексцентричних вірувань виступають жертвами, мучениками, тощо. Догматичність релігії підтримується й закріплюється церквою, яка вимагає від віруючих суворого підпорядкування її канонам. Релігійний культ, у свою чергу, виробляє у віруючих певні стереотипи свідомості й поведінки. У будь-яких суспільно-економічних формаціях релігія стає важливим засобом освячення існуючих соціальних порядків. З цією метою вона активно використовується державою, панівними верствами. В класових суспільствах релігія є не лише важливою складовою духовної культури, а й може стати її домінантою. У цьому разі в системі цінностей духовної культури релігійні цінності посідають провідні, головні позиції, і це накладає відбиток на всю культуру й суспільну свідомість у цілому (філософію, мистецтво, мораль).

Життя людини регулюється нормами і правилами. Діяльність людей перетворилася б на хаос, якби вони не дотримувалися правил, які визначають поведінку відповідно до ситуації. Норми, яким ми слідуємо в наших діях, додають навколишньому соціальному світу регулярність і передбаченість. Проте не завжди і не всі дії людей відповідають соціальним очікуванням. Люди достатньо часто відхиляються від правил, яким вони зобов'язані слідувати.

Норма поведінки – це загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою як ре-

гулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу.

Вивчення поведінки, яка не відповідає соціальній нормі, – одне з самих захоплюючих завдань психології.

Психологічні теорії злочину, що виводяться з учення Фрейда або інших психологічних концепцій, в кращому разі можуть пояснити лише деякі аспекти злочинів. Існує безліч різних видів злочинів, і припущення, що ті, хто їх вчиняє, мають специфічно схожі психологічні характеристики, здається неправдоподібним. Навіть якщо ми обмежимося характеристикою злочинів, що вчиняються на релігійному ґрунті, то виявиться безліч різних обставин. Деякі такі злочини вчиняються індивідами, інші – організованими групами. Навряд чи психологічний склад злочинця-«одиначки» такий же, як у членів міцно згуртованої банди.

На рішення вчинити злочин на релігійному ґрунті впливають особливості психічних процесів особистості: пам'ять людини, мислення, інтуїція та особливості розвитку інтелекту, воля та виховання.

Використання деякими лідерами релігійних груп контролю свідомості може впливати і на процеси мислення. Мета методики – викликати у особи відчуття своєї значущості, ніби він саме та людина, яку чекали. Новачок повністю опікується членами групи та не відпускається з поля їх зору ні на хвилину. Така ізоляція не дає можливості новачку отримувати будь яку іншу інформацію крім тієї, яка нав'язується йому членами секти.

Техніка, що зупиняє мислення, вводить новачка в медитацію, монотонні співи та одні і ті ж самі дії, які починають повністю контролювати його свідомість і волю.

Техніка контролю мислення полягає в тому, що страх викликається визнанням провини навіть за ті дії, які жертва сектантського впливу навіть не вчиняла. Відмова від сну маскується духовними вправами або тренінгу. Ненормальне харчування маскується як спеціальна дієта для покращення здоров'я та досягнення духовності. Контроль почуттів полягає в сенсорному перезавантаженні.

Таким чином, гальмування самостійного мислення робить жертву залежною від навіювань членів секти. Така людина не контролює свою волю і стає ідеологічною та фізичною зброєю злочинних релігійних груп. Тоталітарне заволодіння свідомістю людини призводить до програмування потенційного злочинця на протиправну діяльність. Схильність особи до вчинення злочинів на релігійному ґрунті визнача-

ється його індивідуальною психологічною можливістю усвідомлювати зміст своїх дій. Стрес, фрустрація, фізіологічний афект, все це може стати підставою для можливого контролювання свідомості нормальної особистості. Особливо небезпечно це може впливати на свідомість дитини, яка поступово стає релігійним фанатиком.

Почуття віруючої особистості відрізняється від почуттів невіруючої. Характер цього відмежування визначається специфікою того, як та в що він вірить. Проблема в даному випадку полягає в тому, що мотивація сектантів та релігійних фанатиків набагато стійкіша, ніж у звичайних злочинців. Джерела та стимули правопорушень в сфері віросповідання можуть носити декілька напрямків. Це може бути особистісний мотив, але це може бути й стратегічні, глибинні, а за наслідками кримінальні особливості деструктивних культів.

До вольових якостей, які найбільш характеризують силу волі особистості, належать самостійність та ініціативність.

Самостійність – це вміння обходитись у своїх діях без чужої допомоги, а також вміння критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до своїх поглядів і переконань. В даному випадку, самостійні особистості майже не підлягають впливу представників релігійних сект. Ініціативність – це вміння знаходити нові, нешаблонні рішення і засоби їх здійснення. Протилежними якостями до цих є безініціативність та залежність. Така людина легко піддається впливу інших людей, їх дій, вчинків, власні рішення ставить під сумнів, не впевнена в їх правильності та необхідності. Особливо виразно ці якості виступають у формі навіювання.

Однією з важливих вольових якостей людини є її рішучість. Рішучість – це вміння приймати обдумані рішення, послідовно втілювати їх в життя. Рішучість виражає здатність людини своєчасно ухвалювати обгрунтовані рішення і без зайвих коливань і затримок виконувати їх; їй протистоїть нерішучість. Нерішучість є проявом слабкості волі. Нерішуча людина схильна або відкидати остаточне прийняття рішення, або без кінця його переглядати. На жаль, в деяких випадках, рішучість особистості може бути знаряддям в чужих руках для вчинення злочинів на релігійному ґрунті.

Воля особистості характеризується також її організованістю, яка полягає в умінні людини керуватися в своїй поведінці твердо наміченим планом. Ця якість вимагає вміння не тільки твердо йти за наміченим планом, а й проявляти необхідну гнучкість при зміні обставин дійсності.

Сукупність позитивних (базових і системних) вольових якостей утворює силу волі особистості.

Відповідно до вказаних ознак можна виділити наступні групи суб'єктів, що вчинили злочин на релігійному ґрунті:

– особи з позитивно спрямованою сильною волею і стійкими вольовими якостями, які вчинили, як правило, злочини ненавмисно, по необережності;

– особи з позитивно спрямованою, але слабкою волею, такі, що вчинили злочини під тиском інших людей, а не за власним бажанням (релігійні секти);

– особи з негативно спрямованою (аморальною і морально невихованою) слабкою волею. Найчастіше – це особи молодого віку, ще підлітками вони попали під вплив представників або керівників релігійних сект.

– особи з кримінально спрямованою сильною волею, яскраво вираженими негативними вольовими якостями. Вони умисно вчинили злочини, в групових злочинах грали роль організаторів. До цієї групи, на нашу думку, можна віднести релігійних фанатиків.

– особи з психічними аномаліями і хворобливими порушеннями волі, до якої необхідно застосовувати заходи медико-педагогічного характеру (фанатики).

Великий вплив на виникнення мотиву вчинити злочин має участь особи в релігійних угрупованнях, які пропагують релігійну ненависть та ворожнечу. Перебування в таких групах формує погодження своїх дій і вчинків з діями і вчинками інших, підпорядкування своїх інтересів інтересам більшості.

Пригнічення відчуття власної значущості, участь у протиправних діях викликає у особистості бажання підвищити свій статус в групі, що і може бути причиною або мотивом вчинення злочину. Особливо небезпечне перебування в таких групах (сектах) неповнолітніх.

В будь-якому випадку, незалежно від вчинення злочину особою особисто чи у складі релігійної секти, головна мета кримінального права – встановити мотив злочину – встановити, що спонукає суб'єкта вчинити суспільно небезпечне діяння, яка психологічна підстава злочину, що внутрішньо спрямовує релігійного фанатика на його вчинення.

Релігійний мотив – це намір особи, направлений на вчинення злочину обумовлений його релігійними або антирелігійними переконаннями. Саме такі переконання і визначаються суспільно-небезпечними. На сьогоднішній день, серед таких мотивів визнається «релігійна ненависть» та «релігійна ворожнеча». Існують стримуючі фактори, які виконують функцію своєрідних «гальм», що перешкоджають негайній реалізації виниклих спонукань. Ці стримуючі фактори можуть бути

зовнішніми, і тоді на першому місці закономірною буде їхня примусова сила, яка змушує індивіда незалежно від його суб'єктивного бажання діяти так, а не інакше. Такими факторами можуть бути різні соціальні норми, діяльність державних органів і громадських організацій, суспільна думка і т. ін.

Але будь-яка особистість, у тому числі й злочинець, діє не тільки і не стільки під впливом зовнішньої примусової сили, скільки в результаті свідомо ухваленого рішення, яке відповідає раніше сформованим поглядам, уявленням, оцінкам. Діяння суб'єкта завжди є вираженням певних внутрішніх рис його духовного світу, який сформувався під впливом зовнішніх факторів.

Виникнення та реалізація мотивів злочинної діяльності значною мірою залежить від того, вчинений злочин поодинокі чи групою. Ця обставина накладає істотний відбиток не лише на спонукання суб'єкта, а й на прояв соціальних детермінантів злочинності, на оцінку конфліктної ситуації, на рішучість вчинити злочин, на сам злочин і його наслідки.

Релігійну групу характеризують ті ж елементи, що й групу звичайну. Її особливістю є хіба що те, що члени такої групи спільно реалізують мету релігійного характеру і керуються у своїй поведінці релігійними нормами.

Суспільна небезпека існування таких сект полягає в тому, що крім злочинів на релігійному ґрунті, вони провокують вчинення і інших злочинів, які вчиняються для підтримання діяльності секти (крадіжки, шахрайство тощо).

Для новачків секта маскується й приймається ними як дружня організація, яка активно намагається допомогти їм в саморозвитку та в проблемах, які виникають у людей. Секта намагається увійти у сферу життя новачка та контролювати його.

4. Висновки

Таким чином, злочин і злочинця необхідно розглядати в діалектичній єдності. Без цього неможливо розібратися в джерелах злочинного діяння, виявити механізм його вчинення. Адже злочинна поведінка, як і будь-яка поведінка людини, має дві основні групи ознак. Суб'єктивні – мотиви, мета, намір людини та об'єктивні – фізичні рухи і дії. Злочин, перш ніж втілитися в небезпечні для суспільства дії, проходить стадію внутрішнього, психологічного визрівання. Вчинення злочину на релігійному ґрунті – це віддзеркалення відповідного психічного стану особистості. Психічні стани є стійкою інтеграцією всіх психічних проявів людини при певній його взаємодії з дійсністю.

Бібліографічний список

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Юридическая литература, 1980. – 345 с.
2. Беличева С. А. Основы превентивной психологии / С. А. Беличева. – М. : ИНФО, 1993. – 299 с.
3. Бочелюк В. Й. Кримінально-виконавча психологія / Бочелюк В. Й., Денисова Т. А. – К. : Видавництво Істина, 2008. – 327с.
4. Донцов А. И. Психология коллектива / А. И. Донцова. – М. : Юридическая литература, 1984. – 226 с.
5. Ковалев В. И. Мотивы поведения и деятельность / В. И. Ковальова. – М. : Наука, 1988. – С. 128-141.
6. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб., 1997. – 306 с.
7. Немов Р. С. Психология / Р. С. Немов. В 2 кн. – Кн. 1. Общие основы психологии. – М., 1994. – 455 с.
8. Немов Р.С. Психология / Р. С. Немов. В 3 кн. – Кн. 1. Общие основы психологии. – М., 1998. – 688 с.
9. Общая психология / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1986. – 430 с.
10. Общая психология / под ред. В. В. Богословского, А. Г. Ковалева, А. А. Степанова. – М. : Просвещение, 1991. – 544 с.
11. Петровский А. В. Теоретическая психология / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М., 2001. – 455 с.
12. Слободчиков В. И. Психология человека / Слободчиков В. И., Исаев Е. И. – М., 1995. – 321с.
13. Социальная психология / под ред. А. В. Петровского. – М., 1987. – 455с.
14. Тихомиров О. К. Понятия и принципы общей психологии / О. К. Тихомиров. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 321 с.
15. Узнадзе Д. Н. Общая психология / Д. Н. Узнадзе. – Тбилиси, 1964. – 636 с.
16. Фрейд З. Теория бессознательного. – М. : Наука, 1980. – 346 с.
17. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М., 1994. – 411с.
18. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – В 2-х томах. – М., 1986.
19. Хьел Л. Теории личности / Хьел Л., Зиглер Д. – СПб., 1997. – 332 с.

В статье раскрываются проблемы существования религиозного фанатизма в Украине и мире, а также характеризуется его общественная опасность в уголовном праве.

In the article the problems of existence of religious fanaticism in Ukraine and world and his public danger open up in a criminal law.